

Вігер О.О.

методист навчально-методичного кабінету

Відокремлений структурний підрозділ «Кілійський транспортний фаховий коледж Національного транспортного університету»

РОМАН ЯНУША ВИШНЕВСЬКОГО «САМОТНІСТЬ У МЕРЕЖІ» ЯК НОВА ФОРМА ЕПІСТОЛЯРНОГО ЖАНРУ

Анотація. Роман «Самотність у мережі» тісно пов'язаний не тільки з літературним, але і з літературознавчим процесом. Основне заняття його героїв – писати один одному електронні листи. Автор аналізує їх листування, ніби літературознавець-мемуарист. Розгляд форми «епістолярного роману» на сучасному етапі – основне завдання статті.

Ключові слова: епістолярний роман, мережа, комунікація, топонім.

Viger O. Yanush Vyshnevskyi's Novel «Loneliness on the Net» as a Modern Transformation of the Epistolary Genre. A novel of Janusz Leon Wiśniewski «Loneliness on the Net» closely connected not only with the literary process, but also with the study of this process. The basic pursuit of his heroes is to write e-mails to each other. An author analyses their correspondence, as though being a critic-memorialist. Consideration of a form of «epistolary novel» on the modern stage is the basic task of the article.

Key words: epistolary novel, net, communication, toponym.

Актуальність дослідження. Сучасне світове і українське літературознавство дуже активно підходять до вивчення листів, щоденників і мемуаристики письменників та їх оточення. Поняття «епістола» і «епістолярна спадщина» стали одними з найбільш уживаних у літературознавстві. Цю проблему розробляли Курило Людмила («Епістолярій Олеса Гончара і творча індивідуальність письменника»), Лариса Каневська («Іван Франко в мемуаристиці та епістолярії Людмили Старицької-Черняхівської»), Марина Чорна («Літературна критика в епістолярії Бориса Грінченка»), Олег Томчук («Епістолярій письменника і проблеми сучасної біографістики»). Олена Копач навіть наголошує:

«Епістолографія – це тепер самостійна повновартісна ділянка літературознавства» [3].

Актуальності також додає стабільна зацікавленість польською культурою, яка в Україні знаходиться на досить високому рівні ще з часів Івана Франка. На даному етапі польська література є однією з передових у Європі і служить безумовним прикладом для України не тільки у створенні текстів, а, насамперед, у видавничих справах, побудові літературного і літературознавчого життя. Цей роман, отримавши світове визнання, ставить схожу мету для української літератури. Про подібні тиражі та екранізацію українські автори можуть лише мріяти, але розробити текст – це вже їх пряме завдання.

І, звичайно, тема спілкування в Інтернеті сьогодні дуже актуальна, її розробляють в соціології, але література і літературознавство досить обережно до неї підходять. Однак, враховуючи розширення науково-технічного процесу загалом і ребрендінг програми ICQ, яка фігурує у романі, дослідження феномену віртуального спілкування і конкретно роману «Самотність у мережі» – питання часу.

Метою статті є розгляд форми «епістолярного роману» на сучасному етапі на прикладі роману сучасного польського письменника Януша Вишневського «Самотність у мережі» (2001) в його літературознавчому контексті.

Виклад основного матеріалу. В світовій літературі феномен «епістолярного роману» був доволі популярним у XVIII столітті. Роману, який би повністю складався з листів, напевно, не знайти у першому ешелоні європейської літератури, проте мотив листування пронизує творчість багатьох письменників-класиків. Наприклад, листи Лесі Українки, які стали повноцінною художньою літературою.

У XX столітті отримали розповсюдження телеграф і телефон, що теж залишило слід у літературі. Стил ь Ернеста Хемінгуея називали «телеграфним». Лаконізм технічного засобу спілкування перейшов спочатку у літературу, а потім і в літературну критику. Телефон породив феномен так званого «телефонного роману».

Тобто, відстань породжувала спроби її подолати, а література й літературознавство відображали цей феномен. Роман «Самотність у мережі» – це роман про умовність/безумовність відстані і силу комунікації. Януш Вишневський перевіряє ключову літературознавчу категорію «топонім». Категорії часу Вишневський майже не торкається

– основні події роману розвиваються приблизно рік, що для роману є класичним варіантом; до основної хронологічної частини автор додає спогади головних героїв і сюжетні лінії другорядних персонажів. В питанні часу доволі розповсюджена схема.

Проте топонімічна складова роману дуже складна. Події роману Януша Вишневського номінально проходять у Західній Європі та Америці, але фактично назва твору не вводить в оману читача – основні події і емоції зосереджені у мережі.

Парадоксальності ситуації додає те, що головні герої Якуб і Вона (автор не називає імені головної героїні) – обидва з однієї країни, Польщі, проте постійні подорожі Якуба заважають їм зустрітися вживу. Мережа стає ніби нейтральною територією, але не в географічному, а в метафізичному сенсі. Мережа химерно з'єднує стан і топонім, ніби сон, в якому герої все ж таки можуть бути разом.

«У зв'язку з динамічним поширенням Інтернету особистість формується під впливом величезної кількості інформації, яку одержує з усього світу, а також залежить від нових еталонів поведінки, пропагованих у соціальних мережах. Проаналізувавши вчинки і поведінку героїв, можна зробити висновок, що віртуальний співрозмовник має такі особливості:

1. Відвертий, готовий на щирі відносини.
2. Нездатний нести відповідальність, адже для нього світ складається зі слів, а не вчинків, дій.
3. Незадоволений своїм життям, звідси – занурення у віртуальний світ» [4].

Електронні листи мають спільні риси і з телефонним спілкуванням, і з класичним листуванням. З телефонним спілкуванням електронні листи поєднує те, що комунікація проходить у режимі реального часу, онлайн, а з класичним листуванням поєднує елемент фіксації тексту, можливість перечитувати, властива саме листуванню щирість. Якуб навіть роздруковує повідомлення коханої, щоб фізично їх відчути, наблизити до паперових листів.

Питання реальності і віртуальності, фізичного і метафізичного проходять лейтмотивом крізь роман. Януш Вишневський підходить до питання об'єктивно, розглядаючи його з усіх сторін. Діалоги, поодинокі фрази і роздуми самого автора наповнені цією бінарною опозицією, прийняття і відхилення віртуального світу.

Наприклад, цей епізод:

« – А пам'ятаєш, який ніжній лист ти писала мені під вечір, коли я сидів у резиденції IBM в Гейдельберзі за сірим комп'ютером з клавіатурою в плямах кави і відсутньої клавішею «z»? У цього комп'ютера був старий монітор з ностальгічним екраном бурштинового кольору, і ми з тобою домовилися, що відсутнє «z» будемо замінювати цифрою «вісім». Тепер такі монітори вже не випускають.

– А ти пам'ятаєш?

Невже їх спогади залишаться назавжди такими ж? Клавіатури, монітори, швидкість модемів, поштові програми або назви серверів, які дозволяли їм відкривати чат?» – з хвилюванням риторично запитує автор. Інстинктивно хочеться з ним погодитися, бо це все починає бути схожим на антиутопію. Проте автор заспокоює читачів:

«А по суті, чому б і ні? Невже лава під старим каштаном більш романтична, ніж комп'ютер без літери «z» на клавіатурі, що знаходиться за скляною стінкою в затемненому комп'ютерному центрі?

Все залежить від того, що сталося на лавці і що завдяки цьому комп'ютеру» [1].

Модерн і постмодерн ставлять під сумніви здобутки реалізму і романтизму. Лава, наприклад, завжди входила до списку речей, тісно пов'язаних з любовною лінією (свіча, лист, алея тощо). Колись перші фотографії вважали бездуховними у порівнянні з картинами; потім кольорові фотознімки «багато втрачали» на фоні чорно-білих, а зараз роздруковані кольорові фотознімки «душевніше» за електронні. Тобто, слідом за еволюцією технічних засобів розвивається і наше сприйняття нового.

Бернард Шоу казав: «Ідеальне кохання існує лише у любовному листуванні» [2]. З такої позиції Януш Вишневський помістив своїх героїв у ідеальні умови. У листах герої отримують можливість прямого висловлювання, більш вдумливого і об'ємного, ніж у реальному спілкуванні. Але на відміну від паперових листів, електронні більш іронічні і мобільні, не обтяжені певним пафосом. Проте іронічність і антипафос, швидке спілкування і навіть кількість листів поступово вносять у відносини елемент буденності. А буденність, як відомо, руйнує кохання.

У коханні на відстані є плюс у тому, що дефіцит не дозволяє почуттям бути буденними. В класичній літературі кожен лист був

знаковою подією для героїв. Електронне листування замість приємного хвилювання поступово викликає і в героїв, і в читачів латентне роздратування, неповноту дії, незадоволеність.

Заглиблюючись у ілюзію, герої відчують розчарування. Але стверджувати, що автор написав цей роман з метою розвіяти ілюзію інтернет-спілкування і заохотити людей виходити на вулицю, було б занадто прямолінійно.

Цікаво, що герої книги – люди дорослі, які мали досвід живого спілкування, реальних відносин з людьми. І протягом роману реальне спілкування з іншими людьми переплетено з електронним. І герої самотні у цьому спілкуванні.

«Письменник показує, що люди заплуталися в лабіринті проблем і труднощів, з якими вони стикаються в повсякденному житті, і що надійним трампліном і виходом з цієї ситуації є інтернет-мережа, яка пропонує стільки можливостей і водночас ще більше заплутує людей. Януш Вишневський послідовно показує, що в процесі віртуального спілкування неминуче руйнуються традиційні схеми комунікації: «Я» взаємодіє не з реальною людиною, а з власними думками, надаючи їм характеристик і властивостей, якими людина не володіє. Це демістифікує реальний комунікативний акт. Місце первинної комунікації займає комунікація з симулякром. Самотня людина, з усім тим, охоче вступає в контакт з віртуальним співрозмовником і шукає в ньому порятунку від самотності, втрачаючи таким чином зв'язок із самою собою» [5].

Роман може залишити відчуття безнадії. Герої, до яких автор ставиться з явною симпатією, не можуть знайти себе ні в реальному, ні у віртуальному світі. І справа не у їх недоліках чи у некомунікабельності. Складно виокремити причини їх самотності. Це і зайнятість Якуба, його складне минуле. Їй перемогти самотність заважає, у першу чергу, невдалий шлюб.

Однак, існують особливості, які їх об'єднують – це бажання неможливого, амбіційність, перфекціонізм, максималізм. Песимістичний фінал книги, запрограмований ще епіграфом, лише констатує неможливість їх відносин у реальності (оптимістичний фінал екранізації виглядає не настільки органічно).

«Люди, які живуть безцільно, не можуть знайти спокою навіть після смерті. Ця ж проблема представлена в романі Я. Вишневського, але з дещо іншим акцентом: людина ХХІ століття, яка знає своє призначення

в житті, хоче кохати й бути коханою, і знає, як це зробити, але занурюється в темряву самотності перед обличчям непоправних життєвих перешкод. А від самотності до смерті – лише один крок. Не випадково і на початок, і в кінці роману Вишневський використовує мотив смерті як основний» [5].

Проте автор дає нам надію. «В Інтернеті всі перебувають на відстані витягнутої руки. Треба лише знати, як цю руку простягнути» [1].

За великим рахунком, на фінальному етапі роман трансформується не в історію про мережу, а в філософську притчу про те, що потрібно простягнути руку. І той, хто простягає руку – не самотній.

Головні герої намагалися простягти руки – цим вони і близькі читачеві. Тому роман ненав'язливо подає нам ідеал кохання і застерігає від помилок. В цьому, напевно, художня цінність і морально-етична вартість роману Януша Вишневського «Самотність у мережі».

Висновки. Форма епістолярного роману, забута на тривалий проміжок часу, отримала нове дихання завдяки романові «Самотність у мережі». На відміну від багатьох романів масової культури або рафінованого постмодернізму, книга Януша Вишневського не оминає моральної проблематики, а загострює її.

«Письменник у тексті порушує найважливіші теми, що турбують сучасну людину. Проблеми відчуження людини у віртуальному просторі, особисте та сімейне щастя, стосунки між батьками та дітьми, вірність кохання, віра та релігія, історична пам'ять тощо є об'єктом зображення письменника» [4].

Дослідження роману цікаво у таких розрізах: зацікавленість польською літературою, особливості художньої інтерпретації актуального нині епістолярію, вплив технічного прогресу на літературу. Генеза роману показує, що його форма доволі складна і з лінійної прози переростає у сучасну філософську притчу. Детальне вивчення цього роману і творчості Януша Вишневського взагалі – актуальне завдання для сучасного літературознавства.

Література

1. Вишневський Я.Л. Самотність у мережі. Харків, 2019. 368 с.
2. Джордж Бернард Шоу. Бібліотека української літератури. URL: https://www.ukrlib.com.ua/world/author.php?id=120#google_vignette.

3. Копач О. «З епістолярної спадщини Григорія Сковороди». *Збірник наукових праць Канадського НТШ*. Торонто. 1993. С. 133–142.
4. Олійник Л.В., Приймак І.В. Жанрова специфіка та тематичне розмаїття роману Януша-Леона Вишневського «самотність у мережі». *Актуальні проблеми філології та перекладознавства*. 2021. Т. 21. № 1. С. 91–96.
5. Родний О.В. Роман Я. Вишневського «Самотність у мережі» у контексті симулятивної комунікації. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського*. Серія: Філологія. Журналістика. 2025. Т. 36(75), № 1.1. С. 332–338.

Грицай Л.В.

учитель української мови і літератури
Ліцей імені І.М. Середи Великописарівської селищної ради
Сумської області

ТЕКСТ ХУДОЖНЬОГО ТВОРУ ЯК НАВЧАЛЬНЕ СЕРЕДОВИЩЕ В ДОБУ ЦИФРИ

Анотація. У статті розглядаються сучасні трансформації у сфері філологічної освіти, зумовлені цифровізацією. Приділяється увага проблемі зниження читацької мотивації серед учнівської молоді й необхідності пошуку нових методик роботи з художнім словом в умовах кліпового мислення та доби цифри. У статті наголошено на тому, що попри загрозу поверхового читання, художній текст може інтегруватися з цифровими застосунками й стати середовищем особистісного розвитку.

Ключові слова: текст, цифровізація, методика, мислення, середовище.

Hrytsay L.V. The text of a work of art as a learning environment in the age of numbers. The article examines modern transformations in the field of philological education, caused by digitalization. Particular attention is paid to the problem of the decline in reading culture among students and the need to find new methods of working with the artistic word in the conditions of clip thinking and the age of the digital age. The article emphasizes that despite the